

Nicolette Hoekmeijer

Verantwoording vertaling *Teer* van Toni Morrison

Nicolette Hoekmeijer studeerde Engelse Taal- en Letterkunde en werkt sinds begin jaren negentig als literair vertaler uit het Engels, waarvan de eerste zeventien jaar in combinatie met ondertitelwerk. Ze vertaalde onder meer Toni Morrison, Nathan Englander, Jess Walter (deels samen met Paul Bruijn), Edward St. Aubyn, Maggie Nelson en, samen met Molly van Gelder, Valeria Luiselli. Daarnaast vertaalt ze journalistieke teksten voor 360 Magazine en De Groene Amsterdammer. Ze is docent aan de Vertalersvakschool in Amsterdam en verzorgt zo nu en dan ook elders vertaalateliers. Ook begeleidt ze soms jong talent. Van 2010 t/m 2022 organiseerde ze samen met collega Andrea Kluitmann en Hanneke Marttin van het Nederlands Letterenfonds de jaarlijkse Vertalersgeluktournee. VertaalVerhaal acht deze verantwoording vertaaltechnisch erg relevant voor deze tijd en dankt ook uitgeverij Athenaeum – Polak & Van Genneep voor de mogelijkheid deze hier te kunnen plaatsen.

Verantwoording vertaling *Teer* van Toni Morrison

In *Tar Baby* van Toni Morrison, een roman uit de jaren tachtig van de vorige eeuw, komen – zoals in meerdere romans uit die tijd – de woorden *negro* en *nigger* voor. Sinds 1981, het jaar waarin *Tar Baby* werd gepubliceerd, is de samenleving veranderd, zijn verhoudingen en opvattingen veranderd, en de taal is mee veranderd. Bepaalde woorden hebben een andere lading, associatie of betekenis gekregen. Hoe ga ik daarmee om als vertaler, die zowel recht wil doen aan de tekst en de auteur als aan het feit dat we anno 2023 gelukkig in een andere tijd leven dan in 1981?

De bewuste woorden worden in grote lijnen op twee manieren gebruikt. Enerzijds is er het vrij generieke gebruik, als aanduiding van iemand die Zwart is. In dergelijke gevallen vertaal ik *negro* of *nigger* dan ook niet één op één, maar gebruik ik Zwarte man of Zwarte vrouw – qua betekenis en lading het equivalent in onze tijd.

Op andere momenten worden de bewuste woorden in dialogen gebruikt, bedoeld om te kwetsen, om te kleineren. In dat geval zit ik met een dilemma: het kwetsende taalgebruik overnemen of op de stoel van mijn auteur gaan zitten en het aanpassen?

Na veel waardevolle gesprekken hierover met een grote verscheidenheid aan mensen, wat ook een grote verscheidenheid aan meningen en inzichten heeft opgeleverd, zoek ik houvast bij Morrison zelf. In haar speech bij de aanvaarding van de Nobelprijs voor Literatuur, in 1993, zei Morrison: ‘*We die. That may be the meaning of life. But we do language. That may be the measure of our lives.*’ (We sterven. Misschien is dat de zin van ons leven. Maar we doen taal. Misschien is dat de maat van onze levens.)

Hoe kan ik de vrouw die taal ziet als maat voor het leven, hier het beste recht doen? Morrison kende als geen ander de kracht van woorden. Op het moment dat zij haar personages bepaalde taal, bepaalde woorden in de mond legt, wil ze daar ook iets mee zéggén. Ze reikt ons de maatstaf aan van hun (innerlijk) leven.

De woorden komen aan als een klap in het gezicht. Van de personages, van de lezer, van de vertaler. Maar dat is precies wat Morrison beoogt. Die klap in het gezicht maakt namelijk iets duidelijk. De taal legt onderstromen bloot, toont genadeloos het sluimerende racisme bij vrijwel alle personages, het drijfzand waarop de vredige samenleving op het idyllische Isle des Chevaliers is gebaseerd. Zodra de emoties oplopen wordt duidelijk hoe verraderlijk dit drijfzand is – ook, of juist, in de woordkeuze.

Als ik de klap voor de Nederlandse lezer verzacht door het taalgebruik van de personages te verdoezelen, hou ik dan niet de schijn op die Morrison met precies die woorden zo genadeloos doorprijkt?

Opnieuw zoek ik houvast bij Morrison. Uit niets blijkt dat zij op enig moment in haar leven – dus tot aan 2019, toen de discussie over het gebruik van het *N-word* al langere tijd gaande was – afstand heeft willen nemen van deze woordkeuze in haar romans. Bij mijn weten heeft ze nooit enige poging ondernomen de kwetsende woorden in herdrukken of digitale uitgaven van haar romans te vervangen door bijvoorbeeld *N-word* of *n**.

In een voorwoord bij Mark Twains *Adventures of Huckleberry Finn* heeft Morrison zich in 1996 zelfs expliciet heeft uitgesproken tégen het verbieden van Twains boek vanwege het veelvuldige gebruik van het woord *nigger*. Dit is een vorm van censuur die zij in dit voorwoord omschrijft als: ‘*Amputate the problem, band-aid the solution*’. Het probleem amputeren, de oplossing vol pleisters plakken.

Een optie zou nog kunnen zijn om het Engelse woord over te nemen en er tegelijkertijd afstand van te nemen door het te cursiveren. Dat heb ik serieus overwogen, maar daarmee zou ik deze kwetsende termen een bepaalde *couleur locale* meegeven en het probleem van het gebruik ervan afdoen als iets typisch Amerikááns, iets wat wij in Nederland eigenlijk niet zo kennen, waarmee ik voorbij zou gaan aan de realiteit.

Morrisons eigen (impliciete) standpunt geeft voor mij uiteindelijk de doorslag. Als er íemand is aan wier intelligentie en intentie ik geen moment twijfel, iemand die zich als geen ander bewust was van de kracht van het woord, iemand bij wie ik ervan overtuigd ben dat ze precies wist wat ze deed, dat elk woord is bedoeld zoals het er staat, is zij het wel. Bij het vertalen van *Tar Baby* heb ik deze overtuiging als maatstaf genomen voor mijn vertaalkeuzes.